

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE PROBLEM OF AESTHETIC EDUCATION: HISTORY AND MODERNITY

У статті розглянуто та схарактеризовано передумови становлення сучасної системи естетичного виховання підростаючого покоління. Розкрито зміст основних нормативних документів щодо реалізації естетичного виховання учнів. Визначено, що особлива роль в естетичному розвитку належить початковій школі, покликаній сформувати в учнів цілісне світосприймання і світовідчуття, забезпечити розвиток естетичних ідеалів і смаків, почуття відповідальності за збереження культурних надбань суспільства.

Ключові слова: естетичне виховання, ретроспективний аналіз, нормативні документи.

надлежит начальній школі, призначеної сформувати у учасників цілісне миро-восприятіе і мироощущение, обеспечить развитие эстетических идеалов и вкусов, чувство ответственности за сохранение культурного достояния общества.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, ретроспективный анализ, нормативные документы.

The preconditions for formation of a modern system of the younger generation aesthetic education are considered and characterized in the article. The content of the basic regulatory documents concerning realization of the pupils' aesthetic education is revealed. The author determined that a special role in aesthetic development belongs to elementary school, and this school is designed to form the pupil's holistic conception and sensation of the world, to ensure development of aesthetic ideals and tastes, a sense of responsibility for preserving cultural achievements of society.

Key words: aesthetic education, retrospective analysis, regulatory documents.

УДК 371.134

Пагура Т.І.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри педагогіки

Міжнародного економіко-гуманітарного

університету

імені академіка Степана Дем'янчука

В статье рассмотрены и охарактеризованы предпосылки становления современной системы эстетического воспитания подрастающего поколения. Раскрыто содержание основных нормативных документов по реализации эстетического воспитания учащихся. Определено, что особая роль в эстетическом развитии при-

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Наші діти – це наше майбутнє. Ця проста аксіома відома практично всім, оскільки від наших дітей і онуків багато в чому залежатиме наше забезпечення в зрілому віці. Більш того, від правильного виховання залежить ще й загальний рівень культурного розвитку нашої країни, який, на жаль, останнім часом невблаганно опускається донизу. З цієї причини естетичне виховання школярів ще з початкових класів набуває важливого значення не тільки для суспільства, але і для держави в цілому [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми естетичного виховання привертати увагу багатьох учених в різні епохи і періоди: В. Андрущенко, І. Бега, В. Бутенко, Л. Божович, Л. Виготського, С. Гончаренка, О. Дем'янчука, О. Духновича, І. Зязюна, Л. Левчук, О. Леонтєва, Б. Ліхачова, А. Макаренка, Л. Масол, С. Мельничука, Н. Миропольської, О. Осовської, О. Отич, Г. Падалки, О. Ростовського, С. Рубінштейна, О. Рудницької, С. Русової, О. Савченко, П. Саух, О. Семашко, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Л. Хомич, Г. Шевченко, О. Щолокової та ін. Це ж питання актуальне і нині, оскільки багато його аспектів не вирішено як в теоретичному, так і в практичному плані.

Мета статті – здійснити ретроспективний аналіз проблеми естетичного виховання підростаючого покоління.

Виклад основного матеріалу. Проблема естетичного виховання завжди була і лишається

актуальною в плані формування духовної особистості школяра. Естетичне виховання є невід'ємною складовою частиною формування гармонійно розвиненої особистості.

У сучасній теорії поняття «естетичне виховання» – це виховання здатності цілеспрямовано сприймати, правильно розуміти й оцінювати красу в навколишній дійсності, у природі, праці, явищах мистецтва.

Автори посібника «Естетика» вважають, що естетичне виховання має історичний характер, оскільки підхід до оцінки його сутності та завдань був різним у кожний конкретний період людського розвитку [5, с. 179].

Поняття естетичного виховання, естетичних почуттів зародилися в глибоку давнину. Сутність естетичного виховання, його завдання, цілі змінювалися з часів Платона і Аристотеля аж дотепер.

У різні культурно-історичні епохи домінували різні тлумачення прекрасного, йому відводилася відповідна роль у бутті людства, що позначалося на функціонуванні системи естетичного виховання.

В епоху середньовіччя (IX – XV ст.) естетичним ідеалом правив аскетизм, життєві цінності обмежувалися сферою релігійності, а мистецьке життя – вимогами церкви. Джерелом естетичного життя вважалися елементи богослужінь (церковний спів, музика), храмове мистецтво.

Епоха Відродження (XIV – XVI ст.) ознаменувала повернення до античних традицій у мис-

тецтві, естетичному житті, у системі виховання особистості. Мистецтво стало справжнім рушієм прогресу, що зумовило активне використання його у виховній практиці.

Автори Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах зазначають, що ретроспективний аналіз кращих досягнень школи минулого, доробку багатьох поколінь талановитих попередників свідчить: витoki художньо-естетичного виховання сягають шкіл Київської Русі, де запроваджувався обов'язковий хоролий спів; основоположні принципи та національні особливості педагогіки мистецтва почали формуватися в братських і козацьких школах, колегіумах XVI – XVIII ст., що спричинило розквіт української хоролий культури, появу мистецьких шедеврів українського бароко, виникнення оригінального явища «шкільної драми» тощо [6].

На думку Л. Щукіної, розвиток естетичної думки в XX ст. передбачає відсутність єдиної виховної системи, яка має внутрішні зв'язки, послідовність і єдність між її теоретичними компонентами, а також концептуальними ідеями і принципами, методами, категоріями і поняттями, рішеннями, аргументацією, критеріями перевірки істинності. Теоретичні протиріччя, непослідовність, які взаємовиключають постановку і вирішення проблем, особливо гостро проявляються в підході саме до естетичного виховання [12].

Починаючи з 70-х рр. XX ст. активно досліджується проблема естетичного. Упродовж 70–80-х рр. зміст естетичного виховання звужується, зводяться до художнього виховання. У цей період відбувається значне накопичення досвіду з різних підходів до теоретичної розробки проблем естетичного виховання учнівської молоді, що зумовило появу в українській науці різних наукових підходів до вивчення естетичної проблематики. Однак вже наприкінці 80-х рр. у центрі уваги вчених опиняються проблеми естетичного виховання школярів і студентів засобами мистецтва, що призвело до випуску монографій і навчально-методичних праць, з'являються серії публікацій у наукових журналах республіканського значення, які стали серйозним теоретичним підґрунтям подальшого розвитку теорії і практики естетичного виховання (Л. Артемова, Л. Коваль, Н. Волошина, Г. Падалка, В. Бутенко, Г. Шевченко, О. Рудницька, О. Семашко, С. Мельничук, Л. Масол, Н. Миропольська та ін.).

Естетичне виховання починає розглядатися як складний процес опредметнення вихованцем естетичних цінностей через формування естетичного ставлення до них, сприймання та присвоєння їх, що має сприяти активізації творчої художньо-естетичної діяльності суб'єкта (Г. Шевченко). Цей підхід акцентує увагу на механізмі роботи особистісно-індивідуальної естетичної свідомості. Специфіка естетичного виховання

полягає у його спрямованості на почуття та духовний світ людини.

На початку 90-х рр. набувають нового значення проблеми гуманітаризації та гуманізації українського суспільства загалом і системи освіти зокрема.

У 1996 р. було створено Лабораторію естетичного виховання Інституту проблем виховання НАПН, що продовжила діяльність однойменної лабораторії, яка функціонувала кілька десятиліть в Інституті педагогіки НАПН України під різними назвами і яку було переведено до новоствореного інституту в повному складі.

За час існування лабораторії естетичного виховання її наукова діяльність підпорядковувалася ключовим комплексним проблемам сучасної педагогіки, завдяки чому було вибудовано два взаємопов'язані напрями в її роботі:

1) виховний напрям, метою якого є розроблення змісту та методів естетичного виховання школярів засобами різних видів мистецтв в урочний і позаурочний час;

2) освітній напрям – спрямований на розроблення змісту мистецької освіти в загальноосвітній школі [3].

З моменту незалежності нашої держави було впроваджено ряд концепцій щодо естетичного виховання дітей: Концепцію естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури (1992 р.), Національну державну комплексну програму естетичного виховання (І. Зязюн, О. Семашко, 1994 р.), Концепцію національного виховання (1994 р.), Концепцію єдиної системи естетичного виховання у загальноосвітніх школах України (1998 р.), Концепцію художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2002 р.), Державний стандарт початкової загальної освіти (2011 р.), які засвідчують постійний інтерес і наявність різних підходів до естетичного виховання дітей та учнівської молоді.

Необхідність розробки Концепції естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури (1992 р.) була пов'язана з потребою переосмислення традиційного змісту, форм і засобів естетичного виховання дітей та учнівської молоді на основі використання національної художньої спадщини, родинних і загальнонародних традицій, звичаїв, обрядів, скарбів народнопісенної, поетичної та декоративно-прикладної творчості, художніх ремесел [7].

Так, у Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI ст.)» (1994 р.) визначено основну мету освіти, спрямовану на естетичне виховання та всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, формування її духовних смаків, ідеалів і розвиток художньо-творчих здібностей [1].

Концепція національного художнього виховання дітей, учнівської та студентської молоді в умовах відродження української національної культури (1994 р.), розроблена в Українському центрі естетичного виховання В. Герасименком та А. Верещагіною, визначає мету і зміст художнього виховання – «творення гармонійно розвиненої особистості з високим національним культурним потенціалом, розвиненим почуттям прекрасного, усталеними художніми смаками, готовністю до творчої діяльності в різних видах професійного та самодіяльного мистецтва, позитивною взаємодією внутрішньої і зовнішньої гармонії особистості, відчувати і творити красу тіла, красу духа, красу думки, красу любові, пізнання істинної краси буття» [8].

У національній державній комплексній програмі естетичного виховання автори виділяють важливі зміни в новій соціально-художній реальності в Україні, які впливають на естетичне виховання підростаючого покоління: 1) перехід від моностилістичної художньої культури (соціалістичного реалізму) до плюралістичної, полістилістичної художньої культури; 2) зміну системи критеріїв оцінки художньої творчості; 3) трансформацію вимог суспільства до митців, художньої творчості в цілому; 4) модернізацію тематики творчості, а з нею – трансформацію предмета мистецтва; 5) розширення структури жанрів художньої творчості; 6) вплив мистецтва української діаспори на розвиток мистецтва в Україні; 7) суперечливий і значною мірою негативний вплив вестернізованої масової культури на смаки й потреби молоді; 8) зростання національної спрямованості української художньої культури; 9) руйнування цілих галузей художньої культури (кінематографу та ін.) і незабезпеченість функціонування окремих ланок інфраструктури (книжкової мережі); 10) складання нової інфраструктури художнього життя й зародження мистецького менеджменту; 11) суттєве зниження контактів публіки з окремими видами мистецтва (кіно, театр, класична музика та ін.); 12) зняття державного патерналізму над сферою мистецтва й забезпечення свободи творчості; 13) радикальну зміну системи управління художнім життям, мистецтвом як системою соціальної організації взаємовідносин між його суб'єктами (митцем, публікою, критикою, державою, громадськістю); 14) регіоналізацію розвитку художнього життя, формування в регіонах різного типу художнього життя, своєрідності художнього середовища; 15) зростання розриву між масовою й елітарною художньою культурою, поширення художньої продукції низької якості, що знижує виховний вплив мистецтва; 16) посилення диференціації художніх потреб і смаків під впливом урізноманітнення поля художнього життя, художньої пропозиції; 17) формування нових творчих шкіл, розвиток різ-

них художніх напрямів; 18) визначення художньої своєрідності субкультур; 19) зниження соціального статусу, престижу й соціальної захищеності митців, їх становища та професії; 20) трансформацію функціонування мистецтва, зміну ієрархії його функцій, посилення його розважально-релаксаційної та дегуманізаційної функцій [6].

У Концепції єдиної системи естетичного виховання (1998 р.) провідними напрямками виховання визначені: формування естетичної культури народу, виховання художньої культури учнів, науково-методична і дослідно-експериментальна діяльність у галузі естетичного виховання [10].

У Концепції художньо-естетичного виховання учнів (2002 р.) визначено понятійно-термінологічний апарат сучасної педагогічної науки у галузі естетичного виховання, розглянуто цілісну духовно-світоглядну модель художньо-естетичного виховання в контексті провідних функцій мистецтва, основні напрями та форми художньо-естетичного виховання [8].

У 2004 р. Міністерством освіти і науки України затверджено «Комплексну програму художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах» [11], у якій основні завдання естетичного виховання (розвиток творчого потенціалу учнів, розширення можливості вибору форм художньої самореалізації, опанування національними культурними традиціями, забезпечення необхідних умов для розвитку особистості тощо) передбачено вирішувати на таких рівнях: розважальності, елементарної естетичної грамотності, функціональної естетичної грамотності, художньої компетентності.

Особлива роль в естетичному розвитку належить початковій школі, яка покликана сформувати в учнів цілісне світосприймання і світовідчуття, забезпечити розвиток естетичних ідеалів і смаків, почуття відповідальності за збереження культурних надбань суспільства. Державний стандарт початкової загальної освіти (2011 р.) ґрунтується на засадах міжпредметних естетичних компетентностей (здатності орієнтуватися в різних сферах життєдіяльності), що формується під час опанування різних видів мистецтва. Предметними мистецькими компетентностями, у т. ч. музичними, образотворчими, хореографічними, театральними й екранними, є здатність до пізнавальної і практичної діяльності у певному виді мистецтва [2]. Нова українська школа також передбачає реалізацію естетичного виховання через створення естетичного середовища.

Висновки. Здійснивши аналіз нормативних документів, які регламентують організацію освітнього процесу в загальноосвітніх навчальних закладах, можна зробити висновок, що питанню естетичного виховання приділялася та приділяється достатня увага.

Історія нашої країни свідчить, що, декларуючи важливість естетичного виховання, державна політика сприяла створенню об'єктивних обставин, які визначали зайвістю високого рівня естетичного розвитку особистості. Незважаючи на те, що рівень естетичної вихованості був недостатньо високим, держава, використовуючи засоби естетичного впливу, особливо мистецтво, формувала міфологізовану свідомість, яка перекручувала адекватне сприйняття дійсності.

Одним із завдань суспільного розвитку демократичної держави завжди було створення передумов та обставин, які об'єктивно вимагають від особистості розвиватися естетично. У цілеспрямованості естетичного виховання перехресшуються об'єктивні та суб'єктивні сторони суспільних ідеологічних процесів. Деякі умови знаходяться за межами функціонування системи естетичного виховання, але впливають на розвиток духовної культури суспільства. Отже, естетичне виховання вбирає у себе систему засобів естетичного розвитку особистості, яка визначається усім багатством середовища та життєдіяльності суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)». К.: Райдуга, 1994. 61 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти від 20 квітня 2011 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-p>.
3. Естетика: навчальний посібник для педагогів / за ред. Т.І. Андрущенко. К.: «МП Леся», 2014. 613 с.
4. Естетика: навч. посіб. / за ред. В.О. Лозового. К.: Юрінком Інтер, 2003. 208 с.
5. Естетичне виховання школярів та його значення у формуванні майбутньої особистості. URL: <http://kasner.kiev.ua/estetichne-vihovannja-shkoljariv-ta-jogo/>.
6. Зязюн І.А., Семашко О.М. Національна державна комплексна програма естетичного виховання (проект). Рідна школа. 1995. № 12. С. 25–32.
7. Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури. Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. 1992. № 5. С. 2–9.
8. Концепція національного художнього виховання дітей, учнівської та студентської молоді в умовах відродження української національної культури. Освіта. 1995. 6 вересня (№ 5). С. 3.
9. Масол Л.М. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України. Шкільний світ. 2002. № 9. С. 1–16.
10. Опанащук М. Концепція єдиної системи естетичного виховання у загальноосвітніх школах України: проект. Мистецтво та освіта. 1998. № 1. С. 2–6.
11. Про затвердження Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах: наказ М-ва освіти і науки України від 25 лютого 2004 р. Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. 2004. № 10. С. 3–32.
12. Щукина Л.С. Актуальная концепция эстетического воспитания в культурно-образовательной системе: автореф. дис. ... канд. культурол.: 24.00.01. Саранск, 2005. 20 с. URL: <file:///C:/Users/tamar/Desktop/01002932257.pdf>.

ПРОБЛЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНИХ ЗАНЯТЬ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

PROBLEMS OF PHYSICAL EDUCATION OF PUPILS IN SCHOOL IN THE PROCESS OF EXTRACURRICULAR WORK IN MODERN PSYCHOLOGY AND SCIENCE LITERATURE

Стаття присвячена вивченню міждисциплінарного педагогічного підходу в процесі позакласної роботи з фізичного виховання. Обґрунтовано необхідність використання теоретичних положень суміжних наук – психології, соціальної педагогіки, соціальної роботи, фізичної культури і спорту, фізіології тощо. Визначено сучасні погляди на використання соціокультурного підходу; положення теорії взаємозв'язку процесів навчання і розвитку; особистісно-зорієнтованого і діяльнісного освітніх підходів; наукового положення про формування фізичної культури учнів старших класів у процесі позакласної фізкультурно-спортивної роботи.

Ключові слова: педагогіка, виховання, фізична культура, здоров'я, інновації, учні, велоспорт.

лены современные взгляды на использование социокультурного подхода; положения теории взаимосвязи процессов обучения и развития; личностно ориентированного и деятельностного образовательных подходов; научного положения о формировании физической культуры учащихся старших классов в процессе внеклассной физкультурно-спортивной работы.

Ключевые слова: педагогика, воспитание, физическая культура, здоровье, инновации, ученики, велоспорт.

The article is devoted to learning interdisciplinary of pedagogical approach in the process of extracurricular work on physical education, explained necessary of using theoretical position of related science such as psychology, social pedagogy, social work, physical education etc.

It determined modern view of using sociocultural approach, place theory of interconnection process of education and development, personally oriented and science approach, scientific statement of formation physical education of pupils of high school in the process of extracurricular work on physical education.

Key words: pedagogy, education, physical education, health, innovation, pupils, cycling.

УДК 373.5.016:796:37.091.398

Полулященко Т.Л.,

старший викладач кафедри
спортивних дисциплін

Навчально-наукового інституту

фізичного виховання і спорту

ДЗ «Луганський національний

університет імені Тараса Шевченка»

Стаття посвячена изучению междисциплинарного педагогического подхода в процессе внеклассной работы по физическому воспитанию. Обоснована необходимость использования теоретических положений смежных наук – психологии, социальной педагогики, социальной работы, физической культуры и спорта, физиологии и других. Опреде-

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Виховання з погляду суспільного розвитку є провідною сферою діяльності як окремої людини, так і людської спільноти загалом. Завдяки вихованню людство забезпечує свій соціальний розвиток. Отже, «процес виховання – динамічна взаємодія (співробітництво, партнерство) вихователя та вихованців, спрямована на засвоєння вихованцем у різних видах діяльності цінностей культури, здійснення його самореалізації, самоствердження, особистісний розвиток, це багатогранний процес постійного духовного збагачення і оновлення тих, хто виховується, і тих, хто виховує» (В. Сухомлинський).

Наявна система фізичного виховання у навчальних закладах, на думку таких учених, як С. Гозак (2006), М. Булатов, О. Литвин (2007), О. Советов (2007), М. Поляничко (2007), О. Андрєєв (2008), Т. Круцевич (2008), Н. Москаленко (2009), не сприяє всебічному гармонійному розвитку школярів. Розроблення і впровадження нових технологій оздоровчих занять зі школярами у навчальний процес є одним з актуальних завдань сучасного фізичного виховання [4, с. 59].

Отже, потрібні додаткові форми фізичного виховання. У зв'язку з цим зростає необхід-

ність удосконалення змісту фізичного виховання учнів загальноосвітньої школи. Важливу роль у навчально-виховному процесі відіграє позакласна робота з фізичного виховання. Актуальною в цьому контексті є проблема набуття учнями фізкультурних знань, культури рухів, формування пріоритету здоров'я, що має посідати одне з чільних місць у системі їхніх найвищих цінностей, а на цій основі – поліпшення функціонального стану.

Незважаючи на значну увагу філософів, педагогів, психологів, науковців у галузі теорії та методики фізичного виховання до означеної проблеми, окремі її важливі питання залишаються поки що не до кінця вирішеними. Багато протиріч у науковців і практиків виникає у зв'язку з неповним розкриттям сутності, виокремленням критеріїв, показників і характеристик рівнів виховання фізичних якостей учнів основної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане вирішення цієї проблеми, дає підстави стверджувати, що проблема розробляється педагогами різних країн світу: Франції, Швеції, Англії, Шотландії, США. Ця проблема розробляється також ученими Росії (М. Віленський, Р. Сафін, І. Ареф'єв та інші) та України (М. Данилко, В. Стешенко, Л. Фаннінгер, М. Зуба-

лій та інші). Заслужують на увагу науково-педагогічні дослідження, що розкривають теорію про особистісно-зорієнтований і гуманістично спрямований підходи до виховання особистості (І. Бех, О. Сухомлинська, В. Ягоднікова); фундаментальні праці науковців, які досліджували теорію та методику виховання в колективі (А. Макаренко, А. Мудрик, В. Сухомлинський); процес виховання в спортивних колективах (В. Белорусова, Н. Озолін, В. Філін); процес фізичного виховання (В. Артем'єв, Б. Ашмарін, В. Лук'яненко, Т. Круцевич, Л. Матвеев, А. Новікова, В. Шутов); виховання особистості старшокласника (В. Бальсевич, О. Бодальов, А. Петровський, І. Підласий); саморегуляцію та самореалізацію особистості школярів (В. Биков, М. Гриньова); педагогічні засади виховання фізичних якостей спортсменів (Б. Ашмарін, М. Годик, А. Матвеев, С. Павлов, Л. Солоха та інші) [5, с. 15; 2, с. 145].

Розкриттю названих проблем присвячено праці Г. Бочарової, О. Примакова, Ю. Мануйлова (школа – центр активної виховної роботи з учнями у мікрорайоні), Л. Ніколаєвої (зміст діяльності учнів у дитячих і юнацьких об'єднаннях), Р. Белова, (організація і проведення фізкультурно-оздоровчої роботи за місцем проживання), Б. Ведмеденка, О. Леонова, А. Романова (робота шкільних і позашкільних клубів за інтересами), В. Семеніва (діяльність спортивно-педагогічних комплексів) [6, с. 165].

У наукових дослідженнях Т. Круцевич, Г. Корди та М. Фіцули висвітлюються особливості виховної роботи в учнівському колективі, визначено його впливи на становлення й розвиток особистості учнів. У дослідженнях О. Вацеби, Л. Волкова, С. Закопайла, М. Зубалія, Ю. Компанійця, О. Куца, В. Лабскіра, Б. Шияна, В. Язловецького та інших учених розкрито педагогічний потенціал фізкультурно-спортивної роботи, визначено педагогічні умови впливу занять фізичною культурою на виховання учнів різного віку [6, с. 148; 7, с. 106].

Сучасні вчені (Г. Грибан, В. Заціорський, О. Зваричук, В. Ігнат'єва, Ф. Опанасюк, А. Стаф'єєва, О. Толкачов, С. Усольцева, В. Цапенко, В. Ягоднікова, А. Яковлєв та інші) розкривають залежність розвитку фізичних якостей від фізичного виховання, підтверджують наявність взаємозв'язку між ними в окремих видах спорту. Аналіз наукових робіт свідчить про надання переваги навчанню технічних прийомів конкретно визначеної спортивно-орієнтованої діяльності, ніж вихованню фізичних якостей у школярів. У доступних джерелах недостатньо приділено увагу питанням організації тренувальної роботи з обраних видів спорту з дітьми в умовах позашкільних і позакласних занять, виховання морально-вольових і фізичних якостей учнів загальноосвітньої школи [11, с. 147].

Мета статті полягає у вивченні сутності поєднання теоретичних і практичних основ загальної теорії та методики виховання з процесом фізичного вихованням учнів основної школи.

Для досягнення мети визначено такі завдання:

1. Дослідження сутності термінів «виховання» і «фізичне виховання» як педагогічних категорій, систем і процесів.

2. Визначення місця та ролі фізичного виховання в системі виховної роботи учнів основної школи.

3. Аналіз стану наукової розробленості проблеми класифікації, розвитку та виховання фізичних якостей спортсменів-початківців в умовах організованих занять з обраного виду спорту.

Об'єкт дослідження – процес фізичного виховання учнів основної школи.

Предмет дослідження – методика виховання фізичних якостей учнів основної школи у процесі позакласних занять велосипедним спортом.

Виклад основного матеріалу. Одним з аспектів гармонійного виховання учнів є фізичне виховання, актуальність якого зростає у зв'язку з погіршенням здоров'я нації в усіх його проявах – фізичному, психічному й соціальному, а цілеспрямоване виховання фізичних якостей особистості стає тим фундаментом, на якому може формуватись здорова людина й особистість, здатна до повноцінної життєдіяльності й розвитку. Саме тому теоретичне й експериментальне обґрунтування проблеми виховання фізичних якостей учнів є надзвичайно актуальним для педагогічної науки і практики.

Першим завданням дослідження є узагальнення різних теоретичних положень щодо визначення понять «виховання» і «фізичне виховання» як педагогічних категорій, систем, процесів, структур, окремих форм і проявів. Нині педагогічні дослідження достатньою мірою підтверджують стрімкий розвиток громадянських цінностей виховання, відкритість освітніх закладів для батьків, громади, інститутів громадянського суспільства. Розширюється кількість суб'єктів виховного впливу, узгоджуються їхні дії. Водночас стан духовної культури, моралі та фізичного розвитку суспільства в Україні викликає занепокоєння. Корозія усталених духовних цінностей є наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правових, моральних, соціальних норм і за своїми масштабами становить глобальну соціальну проблему [12, с. 103].

Процес виховання – це управління процесом особистісного розвитку учня шляхом створення сприятливих умов (Х.Й. Лійметс). Сприятливими умовами варто вважати педагогічно обґрунтовану організацію середовища, діяльності, спілкування, стимулювання тощо [8, с. 205].

Виховання здійснюють для ідентифікації вихованця із загально визначеними цінностями та якостями.

Отже, виховання як базову категорію дослідження ми розглядаємо як процес підготовки підростаючого покоління до життя та праці в суспільстві, метою і змістом якого є формування морально-духовної, фізично підготовленої, життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал.

За результатами аналізу літератури з питань виховання ми дійшли висновків, що з погляду суспільного розвитку виховання можна вважати провідною сферою діяльності як окремої людини, так і людської спільноти загалом. Завдяки вихованню людство забезпечує свій соціальний розвиток.

Термін «фізичне виховання» як складова частина виховання є основним терміном наукової дисципліни «Теорія фізичного виховання», яка вивчає загальні закономірності, зміст і форми фізичного виховання як педагогічно організованого процесу, органічно включеного в загальну систему виховання людини [6, с. 76].

Я. Маргаутова і Ф. Йоахімсталер вказують, що не можна ні практично, ні теоретично ототожнювати проблематику фізичної культури з проблематикою фізичного виховання. Беручи до уваги цю особливість, Л. Матвєєв виділив основні предметні галузі теорії фізичної культури, накреслив співвідношення загальної теорії фізичної культури, теорії фізичного виховання та інших профільних галузей цієї сфери наукового знання, а також їхні зв'язки із суміжними дисциплінами [9, с. 136].

У своїй дисертації З. Плетньова зазначає, що фізичне виховання – це процес вирішення певних освітньо-виховних завдань, якому властиві всі ознаки педагогічного процесу. Відмінною ж особливістю фізичного виховання є те, що воно забезпечує «...системне формування рухових умінь і навичок і спрямоване на розвиток фізичних якостей людини, сукупність яких значною мірою визначає її фізичну дієздатність» [10, с. 15].

С. Путров і Л. Соловйов зазначають, що у процесі фізичного виховання ті, хто регулярно займається фізичними вправами, отримують «...широке коло фізкультурних і спортивних знань соціологічного, гігієнічного, медико-біологічного та методичного змісту...». «У процесі фізичного виховання, – вказують автори, – також вирішуються завдання інтелектуального, етичного, естетичного та інших видів виховання; підвищується самооцінка, формується світогляд, ідейна переконаність людини» [12, с. 304].

Цінним для дослідження є визначення та розгляд цієї проблеми в контексті аксіологічного та системного підходів, які дають нам підстави для подальшого з'ясування ролі та змісту фізичного виховання в системі навчання та виховання учнів основної школи як педагогічної системи, основними складниками якої є мета, завдання, об'єкт

(учень, учнівський колектив), суб'єкт (учитель, педагогічний колектив, що взаємодіють з об'єктом на суб'єкт-суб'єктних засадах), зміст, технологія (форми, методи, засоби, етапи).

Наступним напрямом аналізу наукової літератури в дослідженні є визначення місця та ролі фізичного виховання учнів основної школи в системі позакласної виховної роботи.

Для України головною проблемою, яка пов'язана з майбутнім держави, є збереження і зміцнення здоров'я дітей та учнівської молоді. Тривогу викликає різке погіршення стану фізичного та розумового розвитку підростаючого покоління, зниження рівня народжуваності й тривалості життя, зростання смертності. Тривожним є стан здоров'я дітей та учнівської молоді: спостерігається зниження рівня фізичного розвитку та фізичної підготовленості, збільшується кількість хронічних хвороб органів травлення, дихання зору, опорно-рухового апарату, серцево-судинної та ендокринної систем; зберігається стійка тенденція до зростання нервово-психічних розладів, злоякісних новоутворень і соціально-небезпечних хвороб (туберкульоз, ВІЛ/СНІД) [2, с. 3; 8, с. 85].

Фізичне виховання є цілеспрямованою, чітко організованою системою фізкультурної та спортивної діяльності дітей. Вона залучає підростаюче покоління до різноманітних форм занять фізичною культурою, спортом, військово-прикладної діяльності, гармонійно розвиває тіло дитини в єдності з його інтелектом, почуттями, волею.

Упродовж життя рухова активність формується під впливом багатьох факторів, і процес удосконалення може набувати різного характеру. Основна форма шкільного фізичного виховання – уроки фізичної культури. Але не завжди урок забезпечує потрібний обсяг рухової активності організму. Останні дослідження показують, що рівень підготовки та досвід роботи вчителів і тренерів у навчальних закладах перебувають на належному рівні, а кількість часу для розвитку фізичних якостей на заняттях для кожного учня основної школи є недостатньою [11, с. 141].

Вчителю важко сконцентрувати увагу на цілому класі, якщо в ньому близько 20–30 учнів, тим більше, ще важче навчити правильно виконувати рухові дії певного модуля, спрямовані на підвищення фізичної підготовленості та покращення функціонального стану. Також на занятті вчителю недостатньо часу для індивідуального підходу до кожного школяра, що потребують різні завдання й навантаження в процесі розвитку фізичних якостей.

Аналіз діяльності учнів і вчителів у позакласній роботі доводить, що учні, які володіють навичками самовдосконалення, самонавчання і самореалізації, більш активні, краще фізично підготовлені, якісно засвоюють навчальний матеріал. У таких учнів вихована потреба в самостійних систематич-

них заняттях фізичними вправами, вони досягли доброго рівня здоров'я, фізичного розвитку, показують високі результати під час тестування.

Для того, щоб повноцінно розвинути фізичні якості учнів і зміцнити їхнє фізичне здоров'я, потрібно формувати в них вміння осмислено виконувати завдання, розвивати бажання фізично самовдосконалюватись, привертати увагу до форм самонавчання, вчити набувати знань про вплив рухів на функції організму, самоудосконалювати і розумно використовувати їх, формування і самореалізація необхідних рухових якостей більш реалізуються в позакласній роботі [5, с. 12]. Все вищезазначене є головним резервом розвитку фізичних сил, реабілітації та корекції здоров'я учнів, їхнього прагнення до фізичного самовдосконалення.

Третє завдання аналізу наукової літератури присвячено *розкриттю змісту та результатів досліджень сучасних учених із питань класифікації, розвитку та виховання фізичних якостей спортсменів-початківців в умовах позакласної роботи.*

Розвиток фізичних якостей школярів – професійно керований процес. За допомогою відповідним чином організованих заходів із використанням фізичних вправ, режиму праці та відпочинку, раціонального харчування тощо, можна в широкому діапазоні змінювати показники здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовленості [13, с. 169].

Позакласна робота з фізичного виховання вимагає реалізації додаткових організаційно-педагогічних заходів: тісного зв'язку з навчальною роботою; доступності занять і різних їхніх форм, які забезпечують можливість залучення до них широкого кола школярів; проведення позакласної роботи з фізичного виховання як складової частини всієї позакласної роботи із збереженням спадковості принципів і методів роботи та опорою на учнівський актив; використання допомоги батьків і шефських організацій [13, с. 175].

Отже, підсумовуючи результати аналізу наукової літератури за третім завданням, присвяченим *розкриттю змісту та результатів досліджень сучасних учених із питань класифікації, розвитку та виховання фізичних якостей учнів основної школи в умовах позакласної роботи з обраного виду спорту*, можемо зробити висновок, що віковий період учнів основної школи (11–15 років) є сенситивним для виховання фізичних якостей.

Зважаючи на обмеженість часу та видів занять із фізичної культури навчальним планом і програмою, найбільш ефективним є процес виховання фізичних якостей учнів основної школи в умовах позакласної роботи з обраного виду спорту. Вона створюється для тих, хто хоче покращити свою фізичну підготовленість, міцність здоров'я та

досконалість тіла; визначення спортивних інтересів і фізичних можливостей кожного, максимального й комплексного розвитку фізичних якостей, досягнення високих результатів у тому чи іншому виді спорту.

Висновки. Отже, резюмуючи матеріал дослідження, присвяченого розкриттю проблеми фізичного виховання учнів основної школи в процесі позакласних занять у сучасній науковій психолого-педагогічній літературі, можемо зробити такі висновки:

1. Фізичне виховання є складником процесу виховання взагалі. Тобто категорії «виховання» й «фізичне виховання» співвідносяться як загальне і конкретне. У сучасній науковій літературі поняття «виховання» розглядається у двох значеннях – широкому та вузькому.

Виховання в широкому розумінні – це процес підготовки підростаючого покоління до життя та праці в суспільстві, метою і змістом якого є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал.

2. Фізичне виховання – це складник процесу виховання; цілеспрямований педагогічний процес, метою якого є зміцнення здоров'я, розвиток фізичних якостей, удосконалення морфологічних і функціональних можливостей, формування і поліпшення основних життєво важливих рухових навичок, умінь і пов'язаних із ними знань, забезпечення готовності людини до активної участі в суспільній, виробничій діяльності й культурному житті.

Складниками фізичного виховання учнів основної школи як *педагогічного процесу є мета, завдання, об'єкт* (учень, учнівський колектив), *суб'єкт* (учитель, тренер що взаємодіють з об'єктом на суб'єкт-суб'єктних засадах), *зміст, технологія* (форми, методи, засоби, етапи), *педагогічні умови.*

На ряду з використанням різноманітних засобів фізичного виховання в позакласній роботі одним з ефективним є велосипедний спорт.

3. Визначаючи місце і роль фізичного виховання учнів основної школи в системі позакласної виховної роботи, було встановлено, що фізичне виховання в школі здійснюється відповідно до державних стандартів і програм, нормативних документів у галузях освіти, фізкультури, спорту, охорони здоров'я. Позакласна робота з фізичного виховання є невід'ємним складником системи позакласної роботи школи. Зокрема, крім груп загальної фізичної підготовки, передбачається створення спортивних секцій із різних видів спорту.

4. Виховання фізичних якостей є одним із провідних завдань і змістом позакласної роботи школи з фізичного виховання. Основними фізичними якостями учнів є сила, швидкість, витривалість, спритність, гнучкість.

5. Позакласні заняття в секціях із велосипедного спорту дають змогу учням основної школи покращити свою фізичну підготовленість, міцність здоров'я та досконалість тіла; визначити спортивні інтереси й фізичні можливості, максимально й комплексно розвинути фізичні якості, досягти високих результатів у тому чи іншому виді спорту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. видання. К.: «Либідь», 2006. 272 с.
2. Ващенко О.М. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи. Початкова освіта. 2005. № 46. С. 2–4.
3. Ведмеденко Б.Ф. Теорія і методика виховання інтересу в учнів до занять фізичною культурою: дис. ... докт. пед. наук. К., АПН України, 2005. 701 с.
4. Дубогай О.Д. Педагогічні умови здоров'язбережувальних технологій фізичного вдосконалення організму дітей перед вступом до школи в системі «дошкільний заклад – сім'я – школа». Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: «Філософія, педагогіка, психологія». 2015. Вип. 37. С. 59–65.
5. Іванченко Л.П. Формування мотивації у підлітків до систематичних занять фізичною культурою і спортом: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 – «Теорія та методика виховання». Луганськ, 2007. 20 с.
6. Круцевич Т.Ю. Теория и методика физического воспитания: в 2 т.: учеб. для студ. ВУЗов

физ. воспитания и спорта. К.: «Олимп. лит.», 2003. Т. II. 391с.

7. Матвеев Л.П. Теория и методика физического воспитания: учеб. пособие для студентов ин-тов физ. культуры. М.: ФиС, 1986. 221 с.

8. Москаленко Н.В. Фізичне виховання молодших школярів: монографія. Д.: «Інновація», 2007. 252 с.

9. Пальчевський С.С. Педагогіка: навч. посібник. К.: «Каравела», 2007. 576 с.

10. Плетнева З.П. Формирование профессионально педагогической направленности личности студента ИФК: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Малаховка, 1988. 24 с.

11. Полулященко Т.Л. Воспитание физических качеств учеников основной школы в процессе внеклассных занятий велосипедным спортом. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Курск, 2015. № 5 (107). С. 141.

12. Соловей М.І. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя в кредитно-модульній системі організації навчання: навч. посібник К.: «Ленвіт», 2008. 377 с.

13. Формування рухових якостей учнів основної школи у процесі позакласних занять з велосипедного спорту Актуальні проблеми здоров'я, фізичного виховання і спорту у сучасному суспільстві: монографія / Гол. ред. Ю.М. Полулященко; авт.кол.: Т.М. Бугеря, О.П. Глоба, О.М. Костенко, Т.Л. Полулященко, А.В. Радченко, Т.С. Станева, В.А. Терещук. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2015. 199 с. С. 169–191.

РОДИННІ ВИХОВНІ ТРАДИЦІЇ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ ПРАЦЕЛЮБСТВА

FAMILY EDUCATIONAL TRADITIONS IN FORMING THE CULTURE OF LABOR TRADITION

У статті розкривається роль, характер і значення родинних виховних традицій у формуванні культури працелюбства дітей та молоді. Прослідковується каузальний зв'язок і взаємозалежність між народними традиціями сімейного виховання та рівнем формування працелюбства особистості, між етичним вихованням і вихованням культури працелюбства. Працелюбство тлумачиться як природний стан людини, а культура працелюбства – як фактор розвитку особистості та умова забезпечення суспільного прогресу. Робиться висновок про необхідність пошуку інваріантів культури працелюбства в історії українського народу, в його духовній і матеріальній культурі. Однією з важливих доміант виховання культури працелюбства може стати фольклор, в якому добро завжди пов'язане з добросовісною працею.

Ключові слова: родинні виховні традиції, культура працелюбства, працелюбна особистість, народна педагогіка, трудове виховання.

В статье раскрывается роль, характер и значение семейных воспитательных традиций в формировании культуры трудолюбия детей и молодежи. Прослеживается каузальная связь и взаимозависимость между народными традициями семейного воспитания и уровнем формирования трудолюбия личности, между этическим воспитанием и воспитанием культуры трудолюбия. Трудолюбие толкуется как естественное состояние человека, а культура трудолюбия – как фактор развития личности и усло-

вие обеспечения общественного прогресса. Делается вывод о необходимости поиска инвариантов культуры трудолюбия в истории украинского народа, в его духовной и материальной культуре. Одной из важных доминант воспитания культуры трудолюбия может стать фольклор, в котором добро всегда связано с добросовестным трудом.

Ключевые слова: семейные воспитательные традиции, культура трудолюбия, трудолюбивая личность, народная педагогика, трудовое воспитание.

The article reveals the role, nature and importance of family educational traditions in the formation of a culture of diligence for children and youth. The causal connection and interdependence between the national traditions of family education and the level of formation of the diligence of the individual, between ethical education and the upbringing of a culture of diligence are traced. Industriousness is interpreted as a natural state of man, and the culture of diligence is a factor in the development of the individual and the condition for ensuring social progress. The conclusion is made about the need to search for the invariants of the culture of diligence in the history of the Ukrainian people, in its spiritual and material culture. One of the important dominants of education of culture of diligence can become folklore, in which good is always associated with conscientious work.

Key words: family educational traditions, culture of diligence, industrious person, folk pedagogy, labor education.

УДК 390.3

Федь І.Є.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії і практики
початкової освіти
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Дем'яненко Д.І.,

студентка факультету початкової,
технологічної та професійної освіти
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Виховання особистості є одним із пріоритетних завдань сучасної вітчизняної системи освіти. Воно виникло ще на початку існування людського суспільства як засіб трансмісії людських знань і досвіду від покоління до покоління. Наші предки поряд із розвитком різних ремесел і промислів створили оригінальну систему, яка відображала вимоги народу й тогочасні соціальні відносини. На цьому ґрунті й постала народна педагогіка, яка своїм корінням сягає у сиву давнину, в життя і побут, вдачу, звичаї та віру українських племен ще до заснування Київської держави, які, за словами літописця, «мали кожде свої звичаї, закони і науку батьків своїх і свої нориви кожде» [1].

Народна педагогіка, передаючись від покоління до покоління, протягом історії супроводжує народ. Отже, її з повним правом можна назвати «усною, традиційною, фольклорною материнською школою, виховною пансофією, педагогікою життя, школою, яка завжди з нами». Суттєвою її ознакою є те, що «вона природно, просто, вільно

заглиблюється у побутове життя дитини, тому її вплив є оптимальним» [7, с. 39].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення до літературних джерел [1; 4; 7;] засвідчує, що споконвіку народ надавав великого значення формуванню у дітей таких моральних категорій, як честь, совість, працьовитість, почуття обов'язку і відповідальності. Цьому був підпорядкований увесь устрій і лад життя народу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Постає актуальна проблема виховання працелюбного підростаючого покоління, адже працьовитість завжди була однією з найважливіших етичних якостей, а її формування – стрижнем етичного виховання, важливою частиною педагогічного ідеалу. Працелюбство – природний стан кожної нормальної людини, природна потреба здорового організму, наймогутніший педагогічний фактор розвитку особистості та засіб забезпечення суспільного прогресу.

Мета статті – вивчення народних традицій, розширення трудового досвіду дітей.

Виклад основного матеріалу. Протягом багатьох століть народ виробляв найдієвіше шляхи трудового виховання, і трудові традиції є своєрідною естафетою, за допомогою якої попередні покоління передають наступним певний життєвий досвід, ідеали, засоби, форми і методи підготовки підростаючого покоління до трудової діяльності, які сформувалися історично й передавалися від покоління до покоління через усну народну творчість, ігри, іграшки, звичаї, обряди, свята, ритуали, продуктивну працю, підтримувалися силою громадської думки. Відповідно, здійснюється спадкоємність, зв'язок між минулим і сьогоденням. Залучаючись і опановуючи досвід минулого, людина стає особистістю.

Значне місце у формуванні працелюбства в дітей і молоді належить *звичаям і традиціям*. «Звичай – то другий закон», – кажуть у народі. На основі українських звичаїв склалось і діє народне звичаєве право – сукупність традиційних неписаних норм, якими регулювалися стосунки та поведінка людей у різних ділянках виробничого, громадського й родинного співжиття. З давніх-давен в Україні найпоширенішими нормами народного звичаєвого права були категоричне визнання основним джерелом власності працю, трудові доходи; спадкове володіння землею; позитивне ставлення до робітника-працелюба й негативне – до шахрайства, неробства [7, с. 38].

Народні звичаї тісно переплітаються з народними традиціями, маючи як спільні, так і відмінні педагогічні риси. Звичаї і традиції, як два крила одного птаха, забезпечують кожній людині злет до осягнення духовності. Одне без одного бути не може. Тому ці поняття переважно вживають разом: «звичаї і традиції». Наприклад, трудові традиції, хліборобські традиції [7, с. 39].

Аналіз наукової літератури свідчить про наявність різних підходів до класифікації родинних виховних традицій. Як правило, вчені спиняються на родильних, весільних, поховальних звичаях і обрядах [4, с. 19]. Більш обґрунтованим є погляд З. Кузелі, котрий за змістом основних етапів життя та діяльності визначав усі попередньо сказані та й ще громадські та трудові звичаї та обряди [2, с. 228–263].

Як зазначено в посібнику «Родинна педагогіка» А. Марушкевич та інших авторів, *родинно-трудова традиція* – це морально-трудова досвід родини, способи підготовки дітей до самостійного трудового життя, які передавалися із покоління в покоління та підтримувалися силою громадської думки. В їх основі – усвідомлення потреби в праці й формуванні працелюбної молоді.

Народні традиції сімейного виховання відображали прагнення батьків забезпечити високий рівень трудової підготовки дитини, сформувати працелюбство, постійне прагнення трудитися,

укріпити його духовно і фізично. Цьому сприяли трудова атмосфера селянської сім'ї, її побут: «как только ребенок научился нести своей рукой ложку от тарелки ко рту, он работает – не для того, чтобы поупражняться в труде, а потому, что никто из людей, окружающих ребенка, без труда не представляет себе жизни» [8, с. 591].

Психологічно готували малюків до праці колискові пісні, потешки, обрядовий календарний фольклор, казки, прислів'я та приказки, розповіді старших про свою роботу.

Заклик до праці і формування працелюбства лунає вже з колиски, з маминої *колискової пісні*: «Не вчись, котку, красти, а вчися робити, черевки шити!», бо «Бджола мала, а й та працює». А також визначений час, коли треба прилучити дитину до праці: «відтоді, відколи вміє сама орудувати ложкою – набирати з миски їжі й нести до рота». Вважається, що «без праці жити – тільки небо коптити». З огляду на це дуже повчальною є українська народна притча: «Якщо хочеш мати в сім'ї виродка, дай своєму чадові все, що йому заманеться, і не залучай його до праці: виродок готовий!» [7, с. 166]. Зокрема, найкращою спадщиною, яку можуть залишити батьки своїм дітям, найпереконливіший аргумент людської порядності – це вміння працювати «головою і руками», любов до праці й працелюбство.

Одним із найбільш поширених жанрів народної творчості завжди були *казки*. Маючи велику силу впливу, вони сприяють формуванню свідомості, характеру, таких позитивних якостей, як самостійність, активність, працьовитість та інші, збагачують кругозір.

Дуже високо оцінював значення казок для виховання дітей К. Ушинський. Він писав: «Это первые и блестящие попытки русской народной педагогики, и я не думаю, чтобы кто-нибудь в состоянии состязаться в этом случае с педагогическим гением народа» [11, с. 314].

Дослідники фольклору зазначають, що народний казковий епос складається з казок про тварин, розрахованих на найменшого слухача, фантастичних і соціально-побутових казок.

Казки про тварин виникли дуже давно і розповсюджувалися спочатку серед дорослого населення, яке займалося полюванням і скотарством. Поступово дорослі стали розповідати їх своїм дітям. У цих казках дійові особи – тварини – є носіями людських рис і якостей, виступають алегоричними образами. Слухаючи казку, діти залучаються до етичних норм, прагнуть наслідувати позитивних героїв. Одночасно казки викликають відчуття зневаги до негативних персонажів, до таких рис їхнього характеру, як лінь, хижацтво. Прикладом може слугувати українська народна казка «Колосок», де в доступних для сприйняття дітей картинках підноситься працьовитість півника і про-

тиставляється лінь мишви, покараних за свою бездумність. Ця ж тема звучить і у ряді інших казок.

Фантастичні казки також мають своє давнє походження. У них багато яскравої поетичної вигадки, фантазії. Персонажі їхні, як правило, працелюбні, високоморальні люди, які ведуть боротьбу з темними силами і перемагають їх. Серед таких казок найбільш яскравою є «Кривенька качечка» та інші.

Соціально-побутові казки становлять найбільш численну і важливу частину українського казкового епосу. Їхня особливість полягає в тому, що персонажі – звичайні люди. За допомогою таких казок діти знайомилися із суспільними відносинами, різносторонністю людських якостей і рис, з поняттями «добре» і «погано»; зустрічаючись із контрастними – позитивними і негативними – образами, на прикладі кращих із них вчилися поважати працелюбних людей, чесних і відважних героїв. Поведінка негативних персонажів викликає у них відчуття засудження, формує критичне ставлення до них.

Якнайповніше народні погляди на формування працелюбності в підростаючого покоління виявилися в *народних прислів'ях і приказках*. У них виражаються мудрість і життєвий досвід багатьох поколінь. Ця мудрість передавалася дуже дотепно, у виразах, відшліфованих століттями. Прислів'я і приказки високо цінувалися за їхній зміст і художнє мистецтво, використовувалися з метою навчання і виховання дітей.

К. Ушинський писав у зв'язку з цим: «Русские пословицы имеют значение при первоначальном ученье отечественному языку, во-первых, по своей форме, и, во-вторых, по своему содержанию. По форме – это животрепещущие проявления родного слова, вылетевшие прямо из его живого, глубокого источника – вечно юной, вечно развивающейся души народа. По содержанию наши пословицы важны для первоначального обучения тем, что в них, как в зеркале, отразилась русская народная жизнь со всеми своими живописными особенностями. Ничем нельзя так ввести ребенка в понимание народной жизни, как объясняя ему значение пословиц» [11].

Віддавна загадка була однією з форм пізнання дітьми навколишнього світу. За допомогою загадки передавалися життєвий досвід і знання. Вони розвивали у дітей уміння мислити, пам'ять і спостережливість, формували уявлення про працю дорослих і взагалі навколишню дійсність.

Дуже високо цінував загадки В. Сухомлинський. Він вважав їх незамінним засобом у навчанні дітей мислити абстрактними поняттями [9].

Народ за період своєї історії створив багато загадок про працюватість, трудові процеси, господарський інвентар, знаряддя сільськогосподарського і ремісничого виробництва. Наприклад: «Криво махає, а рівно б'є» /Посох/, «Без рук, без ніг, а сам підперезаний» /Сніп/, «Стукотить, гурко-

тить, як сто коней біжить, треба встати, погадати, треба коням їсти дати» /Млин/ [10].

Одним із дієвих засобів у процесі психологічної підготовки дітей до праці та формування працелюбності завжди були *трудові свята і обряди*: першої борозни, проводи пастухів на полонину, обжинки, свято врожаю [7]. Вони розкривають красу і значення праці, звеличують працелюбну особистість, виховують зацікавленість справами батьків, усвідомлення значущості своєї праці, стимулюють соціальну активність дитини.

Народні трудові свята розкривали красу і значення праці, звеличували працюючу людину, виховували пошану до трудівників, стимулювали соціальну активність особистості.

До народних трудових свят і обрядів належать, перш за все, ті, які приурочені до конкретного циклу сільськогосподарських робіт. *Новорічні свята*, як і ряд інших, український народ пов'язував із працею людини, її спостереженнями над природою. Традиційно з Новим роком пов'язані такі поетичні обряди та дійства: колядки, щедрівки, вертепні вистави та інші.

Після Нового року в сільськогосподарському побуті починалася *підготовка до зустрічі весни*. Українці, як зазначає відомий дослідник народної обрядовості В. Соколова, повсюдно зустрічали весну співом веснянок.

Серед засобів формування працелюбства у дітей і молоді особлива роль належить *дитячій грі*. Кожний народ із покоління в покоління передає народні ігри, через які діти, граючись і бавлячись, пізнають навколишній світ, удосконалюють свої здібності, оволодівають багатьма сферами людської діяльності. Гра, забава належать до головних атрибутів дитинства. Гра є «першою проявою праці людини», в ній проявляються характерні риси дитини [5]. Вона є підготовкою до життя й праці дорослої людини. Наприклад, видатний педагог А. Макаренко в житті дитини, в її правильному трудовому вихованні великого значення надавав грі. В одній із лекцій для батьків він писав: «Гра в житті дитини має те саме значення, яке в дорослого має діяльність, робота, служба. Яка дитина в грі, така з багатьох поглядів вона буде в роботі, коли виросте» [5]. Про педагогічну значущість гри писала також С. Русова: «Вона задовольняє найкраще вимогу дитинства в активності, в діяльності, в різноманітних рухах...» [6, с. 77].

Велике значення надавалося ознайомленню дітей із *міфічним епосом* – легендами про аграрно-космічний пантеон слов'янських богів, які втілюють сонце, дощ й інші сили природи, від яких залежав урожай [3, с. 110–115].

Велику роль у формуванні працелюбства у дітей і молоді відігравали *дідусі та бабусі*. Вони передавали дітям народні знання, вірування, трудовий досвід (наприклад, аграрний календар

лежить в основі передачі підростаючим поколінням хліборобських знань і досвіду), своїм прикладом спонукали до творчої праці, учили цінувати й оберігати честь роду. Через спілкування з представниками старшого покоління відбувалось формування світогляду молоді, засвоєння нею необхідних знань і моральних цінностей.

Висновки. Отже, в багатотисячолітній історії українського народу, в його духовній і матеріальній культурі чітко простежується трудова основа виховання і формування працелюбства у підростаючого покоління.

Усна народна творчість як метод переконання віками використовувалась у вихованні підростаючого покоління. Мудрі думки народних казок, прислів'їв і приказок впливають на формування уявлень про добро та зло. Добро завжди в них пов'язане з добросовісною працею.

Сьогодні носіями фольклору є представники старшого покоління. Процес залучення дітей до праці, виховуючи працелюбність, засобами фольклору проходить у сім'ї, дошкільних закладах, у процесі шкільного навчання. Основне виховне завдання вчителя при цьому – розкрити не тільки художнє багатство, але й ідейний зміст творів, сформувати в учнів позитивне ставлення

до них, виховуючи дітей на кращих традиціях минулого.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Джуринский А.Н. История педагогики. Труд. М.: «Владос», 1999.
2. Духнович О. Народная педагогия в пользу училищ учителей сельских. Ч. 1. Львів, 1857. С. 228–263.
3. Константинов Н.А. Народные резные календари. Собрание музея антропологии и этнографии. М.-Л.: Изд. АН СССР, 1961. Т. XX. С. 110–115.
4. Лубенец Т.Г. Какие требования предъявляет народ к школе. Педагогические беседы. 2-е изд. СПб: Изд-во П.В. Луковникова, 1913. С. 19.
5. Макаренко А.С. Твори: в 7 т. К., 1954. Т. 4. С. 387., Т. 5. С. 103.
6. Русова С.Ф. Дошкільне виховання. Катеринослав, 1918. С. 77.
7. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: навч.-метод. посібник. К., 1997. С. 38–166.
8. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю. Пед. соч.: в 5 т. Киев: «Рад. школа». Т. 2. С. 591.
9. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Пед. соч.: в 5 т. Киев: «Рад. школа», 1980. Т. 3. С. 154–160.
10. Украинские народные загадки. Киев: «Госполитиздат», 1962.
11. Ушинский К.Д. Родное слово. Книга для учащихся. Соч.: в 2 т. М.: «Педагогика», 1974. Т. 2. С. 314.

ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

SPECIAL CHARACTERISTICS OF SPIRITUAL AND MORAL DEVELOPMENT OF PRIMARY-AGED PUPILS IN MODERN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

У статті проводиться дослідження духовно-морального розвитку молодших школярів та його особливостей у цьому віці. Зосереджуючись на двох типах світогляду, ми виділяємо два види духовності: духовність світська і духовність релігійна; доводиться, що світогляд пов'язаний із мораллю як певною формою свідомості, вектор якої спрямований у напрямі матеріалізації свідомості в поведінці людини, що саме формується у молодшому шкільному віці. Доведено, що врахування вікових особливостей молодших школярів у процесі активізації духовно-морального розвитку визначають основні напрями роботи, а змістовна частина містить апробований досвід. З'ясовано, що саме на спілкування з педагогом спрямований молодший школяр, тому що для нього він є головним і беззаперечним авторитетом у цьому віці і має безпосередній вплив на засвоєння учнем духовно-моральних норм і звичок правильної поведінки.

Ключові слова: духовно-моральний розвиток, молодший школяр, світогляд, розвиток, духовно-моральні норми, духовно-моральний потенціал.

В статті проводиться дослідження духовно-нравственного развития младших школьников и его особенностей в этом возрасте. Сосредотачиваясь на двух типах мировоззрения, мы выделяем два вида духовности: духовность светская и духовность религиозная, доказываемся, что мировоззрение связано с моралью как определенной формой сознания, вектор которой направлен в сторону материализации сознания в поведении человека, что как раз формируется в младшем школьном возрасте. Доказано, что учет возрастных особенностей младших школьников в процессе активизации духовно-нравственного

развития определяют основные направления работы, а содержательная часть включает в себя апробированный опыт. Выяснено, что именно на общение с педагогом направлен младший школьник, так как для него он является главным и бесспорным авторитетом в этом возрасте и имеет непосредственное влияние на усвоение учеником духовно-нравственных норм и привычек поведения.

Ключевые слова: духовно-нравственное развитие, младший школьник, мировоззрение, развитие духовно-нравственных норм, духовно-нравственный потенциал.

The article deals with the study of the process of spiritual and moral development of pupils of primary school. In this study, the researchers focus on two types of world view and study two types of spirituality: secular and religious. It is proven that world view is in strong relationship with morality as the form of consciousness which vector is directed at materialization in human behavior and is developed in primary school. The author proves that age-peculiarities of primary school children determine the main areas of work in the process of spiritual and moral development, the substantive content includes experience of proven practical effectiveness. Personality of a teacher is highly important because teacher involves a child in learning. The concept "spiritual and moral development of primary school-aged pupil" includes next components: age-appropriate development of intellectual and emotional spheres and readiness of a personality for practice; need for knowledge, broad minded appropriate for young schoolchildren; aesthetic sensitivity, desire to be creative.

Key words: spiritual and moral development, primary-aged pupil, world view, spiritual and moral standards, spiritual and moral potential.

УДК. 373.3.015.31:17.022.1

Шевченко Ю.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри початкової освіти
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема духовно-морального розвитку нині перебуває в центрі уваги вчених і практиків. Дослідники різних сфер – психології, педагогіки, етики, філософії, релігії, мистецтвознавства – осмислюють складні моральні колізії становлення та розвитку людини. Відсутність у вчителів знань щодо етапів духовно-морального розвитку особистості не тільки ускладнює процеси духовно-морального становлення учнів у навчальних закладах, але й погіршує психологічний мікроклімат у колективі, збільшує ймовірність виникнення конфліктних ситуацій. Цей процес необхідно організувати через націлювання учнів на самореалізацію в умовах шкільного навчання.

Допомога учням у процесі самореалізації в умовах початкової школи має бути через створення в навчальному закладі ефективної системи допомоги та активізації духовно-морального

розвитку. У молодшому шкільному віці ми ще можемо бачити таку потребу в розвитку духовно-морального потенціалу, тому можна говорити про обов'язковість залучення до духовних цінностей молодших школярів і про надання адекватної можливості розвитку, коли критерієм необхідності та корисності є зацікавленість учнів, спрямованість їхніх інтересів до духовності. Врахування вікових особливостей молодших школярів визначають основні напрями роботи з розвитку духовно-морального потенціалу, а змістовна частина містить апробований досвід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останнє десятиліття проблема духовно-морального становлення та розвитку особистості є предметом вивчення в дослідженнях психологів і педагогів (С. Бакуліна, І. Бех, О. Гордійчук, В. Долженко, О. Зарва, Т. Саннікова, О. Омельченко, К. Фоменко, Н. Іордакі та інші). Вчені почи-